

1

EINDE VOORJAAR, 1945

Het was een kille nacht voor eind mei. Otto kroop op zijn hurken achter het puin en zag zijn ademwolkjes in kringelende sliertjes, glinsterend in het maanlicht, opstijgen naar de met sterren bezaaide hemel. Helene zag het ook. Ze tikte hem op zijn schouder, wijzend naar zijn versleten zwarte sjaal. Het ding zat vol gaten van de motten en door het vele dragen, maar hij kon zich er niet toe zetten om hem weg te gooien. Het was de enige sjaal die hij had, bovendien had hij hem van zijn moeder gekregen. Alles wat zij hem ooit had gegeven was oneindig waardevol geworden en op een maanverlichte nacht als deze, wanneer je adem je zomaar kon verraden, kwam hij goed van pas. Otto wikkelde de sjaal voor zijn mond.

Helene tuurde over de rand van een grote krater die op steenworp afstand lag van een bevoorradingsstation van de Sovjets in Kreuzberg, een wijk zuidoostelijk van het centrum van Berlijn. Otto kroop naast haar en keek ook, ondanks de instructie dat nooit meer dan een persoon tegelijkertijd vanuit een schuilplaats op de uitkijk mocht staan. Dat was erin gestampt bij de *Hitler Jugend* – basiskennis voor op het slag-

veld. Helene wist dat ook. Hij had het haar zelf geleerd. Ze trok aan zijn kraag, gebaarde hem zijn kop omlaag te houden. Ze mochten niet gezien worden. Dat was van levensbelang. Op dit uur van de nacht konden ze zonder enige waarschuwing onder vuur worden genomen; het was ver na spertijd. Maar ze hadden nog niets gegeten, net als de rest van de groep. En voor hen lag luilekkerland. Bij de gedachte daaraan alleen al begon Otto's maag te rammelen. Daar, aan de rand van het depot, lag een wagonlading ingeblikte, sappige smac; zacht en kruidig gemalen varkensvlees uit de Verenigde Staten en het hoofdbestanddeel van de Russische soldatenrantsoenen. Otto had een kleine rugzak bij zich. Als hij die vol zou kunnen stouwen, zouden ze een heel aantal dagen geen honger hoeven lijden.

Zijn holle maag knorde luid; het geluid dreef weg in de avondlucht en een paar waakhonden sloegen aan. De Siberische pony's en de kamelen reageerden op het geluid; tussen de Berlijnse ruïnes klonk galmend een onwerkelijk gebalk op. De Russen gebruikten die kamelen als lastdier; "Kuznetsjiks", zo had hij hen de beesten horen noemen. Bactrische kamelen waren het, sjofele dieren met twee bulten, dat wist Otto zich nog van school te herinneren. Het was een bizar gezicht, die beesten hier op straat in plaats van in de dierentuin van Berlijn, en Otto was er al snel achter gekomen dat ze lang niet zo zachtaardig waren als ze oogden. Hun menners waren nog erger. Toen hij er op een dag een vriendelijk op de hals wilde kloppen, kort nadat de Russen waren binnengevallen, had een soldaat hem met een vuistslag tegen de grond gewerkt.

Een eindje verderop klonken voetstappen. Dat moest de wachtpost zijn. Helene lag roerloos, haar gezicht tegen het puin ge-

drukt. Otto volgde haar voorbeeld en probeerde zo langzaam en zo stil mogelijk adem te halen.

De voetstappen klonken nu vlakbij. Dit was dat bange moment waarop je nooit zeker wist of je gezien werd of niet. De bewaker kon elk moment zijn wapen op hen richten.

Maar het geluid van voetstappen hield aan, al liep de wacht zo dicht langs hen heen dat ze zijn scherpe tabaksgeur konden ruiken. Otto strekte zijn arm en keek op zijn horloge. Dat had zijn vader hem voor zijn veertiende verjaardag gegeven, twee jaar geleden. Als er Russen in de buurt waren, had hij hem steeds zorgvuldig uit het zicht gehouden. De soldaten waren gek op alles dat mechanisch was, zeker iets zo klein en fijn als een polshorloge. In de eerste weken van de bezetting had hij verbluft gekeken naar Russen, soldaten van alle rangen, die met drie of vier glinsterende horloges om beide polsen rondliepen. Iedere Duitse burger die zo dom was om er zichtbaar een te dragen, kon er vergif op innemen dat een soldaat zijn geweer op hem zou richten en hem het ding zou afnemen.

Otto en Helene wachtten. Twee minuten verstreken. Toen klonk de holle echo van voetstappen opnieuw. Nadat de wacht gepasseerd was, zei Otto geluidloos tegen Helene: 'Twee minuten en dertig seconden.' Zij knikte en stak drie vingers op. Een routineus gebaar. Geef die bewaker drie rondes.

De eerste keer dat ze dit flikten, bij een voorraaddepot aan de andere kant van het Görlitzer Park, hadden ze de wachtpost op drie minuten getimed en waren ze bijna overhoop geschoten toen hij na twee minuten al terugkeerde. Ze hadden er naderhand over gesproken en geconcludeerd dat hij tijdens de eerste ronde gestopt moest zijn voor een praatje of om ergens te plassen. Een wachtpost kon tijdens zo'n ronde

door van alles en nog wat even worden opgehouden, dus ze deden er verstandig aan om het even een paar ronden aan te zien.

Deze wacht liep zo regelmatig als een klok. Twee minuten en dertig seconden, iedere ronde. Dat gaf hen genoeg tijd om de rand van het terrein te bereiken en een paar blikken smac mee te grissen.

De voetstappen naderden nu voor de derde maal. Otto's hart begon sneller te slaan.

Dit was het moment. Nu niet meer aarzelen.

Ze kwamen overeind, diep voorover gebukt, en slopen omzichtig de brede strook over die langs het terrein liep waar het puin was weggeruimd. Ze kwamen binnen de lichtkring van de helle lampen rondom het depot en sleepten nu lange schaduwen met zich mee.

Als er nu iemand wakker was en hen zag, werden ze zonder pardon neergemaaid. Het moment waarop je rechtop ging staan, was het meest angstaanjagend. Erger dan de hitte van een gevecht, waarin je van het ene vreselijke moment in het andere tuimelde, als in een verwarrende nachtmerrie. Daar kwam het over je heen, hoefde je niet na te denken of beslissingen te nemen. Maar dit... hier was je het ene moment nog volkomen veilig en verkeerde je het volgende in levensgevaar.

In een mum van tijd hadden ze de rand van het terrein bereikt. Nu werden ze opgeslokt door de schaduw van canvas tenten en hutten, opgetrokken uit ijzeren golfplaten. Het depot was omgeven door een simpele versperring van prikkeldraad, maar het was niet moeilijk om je daar doorheen te wringen.

De blikken lagen rommelig opgestapeld in een tent, duide-

lijk zichtbaar door de traag wapperende flap van de ingang. Helene stak behoedzaam een hand door de opening, grabbelde naar de blikken en gaf ze een voor een aan Otto die ze in zijn rugzak stouwde. De kille wind kroop onder hun huid en het leek wel alsof Helene de blikken uit een vrieskist haalde. Bij iedere klik van blik op blik krompen ze even ineen. Otto's rugzak was vol. Helene deed de hare af en reikte hem Otto aan, met twee nieuwe blikken. Otto wierp een blik op zijn horloge. 'Nog een minuut, maximaal,' fluisterde hij. Plotseling klonk er een stem, slaperig maar vol venijn. Er was iemand in die tent, vermoedelijk een wacht die in slaap gevallen was.

In een reflex vlogen ze ervandoor, terug naar de ruïnes. Otto haalde zijn trui open aan het prikkeldraad en liet de twee blikken die Helene hem net had aangereikt uit zijn handen vallen. Ze vielen kletterend op de grond; de honden sloegen aan en sleepten de ezels en kamelen mee. Ruwe stemmen galmden over het opslagterrein. Otto klemde de rugzak tegen zijn borst. Hij probeerde al rennend het rammelen van de blikken te dempen. Op het moment dat ze langs de krater vlogen waarin ze zich net hadden verscholen, daverde er een schot. De kogel floot langs hen heen en sloeg splinters uit de betonnen muur vlak voor hen.

Verderop stonden nog meer zwaargehavende gebouwen. Daar waren schuilplaatsen zat. Als ze die wisten te bereiken, hadden ze misschien een kans. Er kraakten meer schoten.

Otto hoorde een kreet, zag Helene tegen de grond smakken. Zijn knieën werden slap. Gal borrelde omhoog en hoopte zich op in zijn keel. Hij keek om, vreesde bloed te zien, een open wond. Maar ze was al half overeind gekrabbeld en sloop kruipend verder.

Het schieten was gestopt. De Russen moesten haar hebben zien vallen en waren ongetwijfeld op weg naar hun locatie om haar lichaam te bergen. Het gevaar was nog niet geweken. Otto bleef rennen.

Aan de zuidelijke horizon flitste een fel licht. Een moment later klonk de klap van een zware explosie, gevolgd door het geraas van vallend puin. Otto kende die geluiden maar al te goed. Berlijn had eindeloze golven bombardementen te verduren gehad. Er was alweer een bom ontploft; vermoedelijk een blindganger, een afgeworpen bom met een ontsteking die gehaperd had. Best kans dat die daar al lag sinds de laatste luchtaanval in maart. Maar tijd om daar verder bij stil te staan was er niet.

Ze ploeterden verder, gebruikmakend van de schaduwen, tot ze bij een zwaar beschadigd appartementencomplex kwamen dat totaal uitgebrand was. Er zat geen ruit meer in de sponningen. Helene en Otto tuurden over de verwoeste vlakke achter hen, probeerden ademwolkjes zoveel mogelijk te voorkomen, bang dat ze gezien zouden worden. Bij het depot leek de rust teruggekeerd. De beesten hielden zich koest. Nergens waren de Russen te bekennen die poolhoogte kwamen nemen. Alsof ze een hond hadden neergeschoten, niets om je verder nog druk om te maken. Otto en Helene bleven een tijdlang doodstil staan in het donkerste deel van het pand, totdat hun hart ophield met bonken en hun ademhaling weer normaal was.

Otto was ongelofelijk opgelucht dat Helene veilig was. Haar moeder was in het laatste jaar van de oorlog huishoudster geweest bij de familie Roth en zij had toen een tijdlang bij hen ingewoond. Het was een onwaarschijnlijk toeval geweest dat hij haar in de week nadat de Russen de stad hadden in-

genomen had teruggevonden; ze hadden bij dezelfde waterpomp in de rij gestaan. Dat moment van weerzien, waarop hij beseftte dat zij beiden die laatste rampzalige weken hadden overleefd, zou hij zijn leven lang niet meer vergeten.

Hij had haar aanvankelijk niet eens herkend; zij was op hem afgekomen, overduidelijk dolblij dat hij nog leefde. Ze had haar haren kort geknipt en had eruit gezien als een beeldschone, jonge knaap. Het was haar reactie geweest op de geruchten over Russische soldaten die zich vergrepen aan iedere vrouw die ze in hun klauwen kregen.

Bij de *Hitler Jugend* was hem geleerd dat vrouwen kwetsbare wezens zijn, alleen geschikt voor het moederschap en het huishouden. Dat was klinkklare onzin. Helene was een taaie, de moedigste persoon die hij kende. Hij had voor de Russen kwamen – toen Helene nog een volle bos blond haar had – altijd al gevonden dat ze iets weghad van een jonge leeuw. Nu restten er nog een paar krulletjes van haar haar in haar nek, haar handen zaten onder de schrammen en haar gezicht was vuil, maar Helene was niet veranderd. Ondanks alles was ze nog steeds begaan met anderen en haar glimlach kwam even snel als eerder altijd het geval was geweest.

‘Ik dacht echt dat ze je te grazen hadden net, toen je viel,’ zei hij. Op het moment dat hij dat zei, voelde hij een sterke drang om haar in zijn armen te nemen en stijf tegen zich aan te drukken. Er zat een brok in zijn keel. Het ging aan haar voorbij.

‘Het was ook op het randje,’ zei ze. Toen, rap: ‘Hoeveel hebben we?’

Otto stalde de blikken uit op de vloer. Twaalf waren het er. Niet slecht voor een hele nacht werk. De helblauwe blikken met de Amerikaanse tekst leken objecten uit een andere we-

reld te zijn, een wereld van ongekeerde overvloed. Een wereld waar mensen zich slechts bekommerden om hun dagelijkse besommingen en altijd voldoende te eten hadden. Even was het enige dat hij voelde een peilloos verlangen om ergens te zijn waar het net zo veilig was als in die wereld. Om 's morgens wakker te worden in de wetenschap dat je leven geen enkel gevaar liep en dat er die dag voldoende te eten zou zijn. Waar bestond zoiets? In Amerika, natuurlijk. In Canada? Australië? Hij was op de verkeerde plek en in de verkeerde tijd geboren.

Hij stopte de blikken voorzichtig weer in zijn rugzak en zag het Cyrillische letterschrift dat met rode inkt op de onderkant was aangebracht. Het gaf aan dat de blikken Russisch eigendom waren. Als ze hiermee werden aangehouden, tekenden die letters hun doodvonnis. De Russen zouden meteen zien dat dit gestolen waar was.

'Kom. We gaan naar huis,' zei Otto.

Huis. Hun huis was in de Skalitzer Straße, in de kelder van een vernield en verlaten ziekenhuis, waar de regen druppelsgewijs naar binnen kwam in plaats van met bakken tegelijk. Daar zouden ze de gestolen waar opbergen op een veilig afstandje. Mocht het dan toch gevonden worden, dan konden ze aannemelijk maken dat zij van niets wisten. Er waren al eens Russische soldaten op bezoek geweest, al hadden die zich heel vriendelijk gedragen, tot verrassing van hen allemaal. De commandant had hen twee blikken cornedbeef gegeven en was met een brede glimlach vertrokken. Otto schudde zijn hoofd. Dat was het probleem met die Russen: er was geen peil op te trekken.

'Goed idee,' zei Helene. 'We moeten terug. Hier, ik draag die blikken wel.'

‘Nee. Laat mij maar. Geen probleem.’

Er verscheen een warme blik in haar ogen. ‘Kom, we hebben afgesproken dat we dat om beurten doen. Samen uit, samen thuis.’

‘Echt. Ik vind het niet erg.’

Ze nam hem de rugzak af. ‘Geen discussie,’ zei ze op een toon die geen tegenspraak duldde, zoals altijd wanneer ze de lerares uithing. ‘Ik wil niet dat jij de risico’s in je eentje draagt.’ Dat klonk veel zachter.

Helene had gelijk. Afspraak was dat ze dit om beurten zouden doen. Werden ze gepakt, dan kon de een iedere betrokkenheid ontkennen en werd alleen de ander doodgeschoten. Op het moment dat ze die afspraak maakten, leek het een goed idee en Otto had eerder die week al de drie broden bij zich gedragen die ze hadden gejat uit de veldbakkerij in de Kottbusser Straße.

Het werd donkerder tussen de scheve, kapotte muren. Wolken schoven voor de maan. Dat was gunstig.

‘Kom, dan hebben we dit gehad,’ zei Helene. ‘We moeten gebruikmaken van die wolken.’

Ze gluurden om het hoekje van de kapotgeschoten entree, verzekerden zich ervan dat er niemand in de buurt was en slopen naar de eerstvolgende ruïne. Dat was de manier om thuis te komen. Bij daglicht deden ze er tien minuten over, ’s nachts waren ze wel een uur onderweg. Als ze geluk hadden.

Omzichtig baanden ze zich een weg in zuidelijke richting. Elk pand dat ze tegenkwamen was weinig meer dan een uitgebrande, zwartgeblakerde puinhoop. Geen enkel gebouw had de gevechten onbeschadigd doorstaan, als het al niet eerder ten prooi was gevallen aan de bombardementen die de stad in de afgelopen twee jaar hadden geteisterd.

Otto en zijn broer Ulrich waren woedend geweest op de Yanks en de Tommies die met hun bommenwerpers zoveel schade toebrachten aan hun prachtige stad, maar de Russen hadden wat toch al zo zwaar beschadigd was, platgewalst. Tijdens de eerste paar dagen van de Slag om Berlijn was Otto om die nietsontziende campagne, die van de stad geen spaan heel liet, nog bozer geweest op de Russen. Maar inmiddels begon het besef te dagen dat de schuld feitelijk bij de nazi's lag. Zij hadden het leger opdracht gegeven om koppig door te blijven vechten, terwijl iedereen allang wist dat de oorlog verloren was. Het waren de nazi's geweest die Duitse soldaten – vaak grootvaders of jongens – die dat bevel niet gehoorzaamden, ophingen aan straatlantaarns met een bord om de nek waarop “verrader” stond, of “deserteur”. Die aanblik was het begin geweest van Otto's twijfel aan al die nazileuzen en -overtuigingen die hij van jongens af had gehoord. Het klopte niet. Vanaf zijn vroegste jeugd was hij in de ban geweest van Hitler, maar die fascinatie begon nu te verbleken.

Nu vroeg hij zich af of dat bij zijn vader ook was gebeurd. In de week voorafgaand aan zijn verdwijning had dokter Roth er geen geheim van gemaakt dat hij het volstrekt zinloos vond om Berlijn tot de laatste man toe te verdedigen. Het was nu bijna een maand geleden dat Otto hem voor het laatst had gezien. Hij was achter de linies in de weer geweest met gewonde soldaten.

Hadden ze dat ook met hem gedaan?

De gedachte maakte hem misselijk. Otto probeerde zich het moment voor te stellen waarop hij zijn vader zou weerzien; hij zou hem zijn horloge tonen dat hij voor de Russen verborgen had weten te houden.

Helene wees naar het pand voor hen, aan de overzijde van de straat. Dat moest de volgende schuilplek worden. Otto tuurde, probeerde de duisternis te doorgronden. Het gebouw stond nog overeind en het dak zat er ook nog op, maar de voorgevel was doorzeefd met kogels uit een machinegeweer. Er was geen venster meer heel, achter de uitgebrande kozijnen was alleen roet te zien.

Otto schudde zijn hoofd. Het was niet moeilijk je voor te stellen wat hier was gebeurd. Hier had een laatste verzetshaard gezeten, vermoedelijk van de *Volkssturm*, het burgerleger van knapen en oude mannen dat de nazi's hadden opgeroepen om de *Heimat* te verdedigen. Hij stelde zich opa's voor en bange jongens van zijn leeftijd, op hun knieën voor de vensters met geweren uit de Grote Oorlog in hun knuisten, misschien ook een *Panzerfaust* antitankraketwerper, wachtend tot de Russen de straat in zouden denderen. Zij hadden het leven gelaten in een hagel van kogels uit machinegeweren en rondvliegende glas- en granaatscherven of door de wrede vuurstoot van vlammenwerpers daarna.

Het was nu drie weken geleden dat de laatste gevechten waren beëindigd, maar in een huis als dit was de kans groot dat je nog de stoffelijke resten aantrof van de soldaten die het hadden verdedigd. Daarom slopen ze toch maar naar het ernaast gelegen winkelpand. De etalages waren verwoest, het glas kraakte als opgevroren sneeuw onder hun schoenen. Er hing een vreselijke stank, maar het was niet de geur van de dood, die zoete, misselijkmakende stank, dik als een muur, die je deed kokhalzen. Dit was een scherpe geur als de geur van poep, gemengd met de zure lucht van rottend textiel, zoals een vuile vaatdoek die kan hebben.

Hier zaten vrijwel zeker mensen. Levende mensen.

Otto's eerste reflex was het op een lopen te zetten, maar Helene hield hem tegen. Verderop in de straat klonken ruwe stemmen. Russen. Ze hadden gezopen en gingen tekeer als brullende kamelen, hun gebral en gelach was een waarschuwing voor iedereen die het hoorde: dit was onberekenbaar en levensgevaarlijk gezelschap.

Helene trok Otto de schaduw in. Ze schrokken van een plotse beweging in de hoek van de ruimte. Was dat een rat? Een hond? De meeste honden waren inmiddels afgemaakt en opgegeten, maar er zwierven er nog altijd een aantal rond. Het silhouet maakte een kreunend geluid, het soort geluid dat iemand maakt die heel diep slaapt.

Het dronkenmangalal naderde. De soldaten zongen. Otto en Helene krompen in elkaar bij het geluid van brekend glas. De kerels liepen nu pal voor de winkelpui langs. Het waren er zeven of acht. Ze klampten zich aan elkaar vast en boden de aanblik van een grotesk, waggelend beest met een hoop ledematen. Een van hen had zich gebukt, een kapotte baksteen van de straat gepakt en die in de richting van een venster aan de overzijde van de straat gekeild waarin nog ongebroken glas zat.

De herrie stoorde het wezen in de hoek, dat opnieuw bewoog. De kerels buiten schreeuwden, er brak een gevecht uit. Het silhouet in de hoek – wat dat dan ook was – verstijfde, alsof zijn instinct hem zei zich koest te houden. Op straat werden nu rake klappen uitgedeeld en er klonken woedende kreten, totdat er plotseling gelach uitbarstte en de donkere schimmen elkaar lomp hossend heen en weer begonnen te duwen. Een van hen tuimelde de winkel binnen. Otto voelde een rilling door zijn hele lijf. Hij stond daar met twaalf blikken Russische smac. Als ze hem nu snapten, was

hij er geweest. Waarom had hij geen veilige plek gezocht om die rugzak tijdelijk op te bergen?

De soldaat was nu zo dichtbij dat hij de alcohol rook. Twee anderen stampten de winkelruimte binnen en grepen hun makker onder de oksels. Op het moment dat een van hen zich bukte, keek Otto hem recht in het gezicht. De man maakte een sissend geluid, alsof hij een kat van de eettafel joeg. Het volgende moment waren ze verdwenen.

Otto kon zich maar met moeite weer bewegen. Zijn knieën knikten; hij had het gevoel dat zijn benen hem niet zouden kunnen dragen. Hij greep Helenes arm, zij greep de zijne.

Het silhouet in de hoek bewoog opnieuw, onrustiger dit keer. Het kwam tot leven.